

Kányádi András

TENGERÉSZBŐL PÁSZTOR

TÖREDÉK KAF-NAK, ODAÁTRA

Gyerekként sokszor hallottam KAF-ról. Apám, aki „abszolút tehetségesnek” tartotta – ítélete hármás értékrendjének csúcsán állt, a másik két kategóriát a „nem tehetségtelen” és az „abszolút ökör” képviselte –, szerette volna, ha sikerül a *Napsugár*hoz felvenni, de párttagság híján persze nem sikerült. Felnőtt fejjel aztán háromszor is találkoztam vele. Először egyetemistaként, Kolozsváron: első- vagy másodéven évfolyamtársam moderált egy beszélgetést a bölcsészkaron. Jack Cole időszaka volt ez, a meghívott költő lehangolva magabiztos, imponáló műveltségű, ráadásul frankofón, úgyhogy megilletődötten hallgattam, hogyan vágja zsebre kérdezőpartnerét. Másodjára, úgy tizenöt éve, akkor én voltam a moderátor a Párizsi Magyar Intézetben: franciául zajlott a beszélgetés, kevesebb sziporkával, az idegen nyelv védőkörletjébe lehetett kapaszkodni. Élmény volt hallgatni, ahogy magyarul felolvassa az *Erdélyi töredéket*, a tőle kapott *Sötét tus, néma tinta* kötetet pedig azóta is tananyagként használom a magyar-japán nyelvrokonság bizonyítására. Utoljára huszonkettő májusában a budapesti könyvhéten futottunk össze, a Kalligram sátra előtt, véletlenül; ekkor csak pár szót váltottunk. Rossz megfigyelő vagyok, de az feltűnt, hogy mindhárom alkalommal kalapot viselt.

A covid bezártsága alatt spanyol szonetteket fordítgattam, s Góngora versénél valahogy KAF jutott eszembe: nyelvi sokszínűsége, kimunkáltsága, műveltsége, szerepjátékai, „abszolút tehetsége” időn és téren átívelő rokonságot sejtet. A cím nélküli, négy nyelvű szonett és fordítása most az andalúz poézist is méltányoló kalapos ember – fájó kimondani – emléke előtt tiszteleg.

Góngora

SONETOS AMOROSOS

Las tablas del bajel despedazadas
(signum naufragii pium et crudele),
del tempio sacro con le rote vele,
ficaraon nas paredes penduradas.

Del tiempo las injurias perdonadas,
et Orionis vi nimbosae stellae
raccoglio le smarrite pecorelle
nas ribeiras do Betis espalhadas.

Volveré a ser pastor, pues marinero
quel dio non vuol, che col suo strale sprona
do Austro os assopros e do Oceam as agoas;

haciendo al triste son, aunque grosero,
di questa canna, già selvaggia donna,
saudade a as feras, e aos penedos, magoas.

A magyar változat:

A szétesett hajótestnek a váza
(hajótörés kegyes-kegyetlen éke)
a szent templom falát az orkántépte
vitorláival körbetapétázza.

Az ítéletidőnek megbocsátva,
és Orión bős csillagát se félve,
a bárányoknak velem ér majd révbe
a Betis partján szerteszéledt nyája.

Pásztor leszek, hisz tengerészi merszem
nem tűri isten, szigonnyal kavarva
szeles Austert, Óceán-folyókat;

busongó nótát fújva, kissé nyersen
e nádsípon, mely nimfának a sarja,
vadak keservét, szikla-siratókat.

Nem Góngora az első spanyol költő, aki négynyelvű szonettet írt, Lope de Vega megelőzte. Igaz, utóbbi kizárólag idézetekből építette fel versét: a latin Horatiust, a portugál Camóest, az olasz Ariosto és Tasso kezét dicséri, sőt még a spanyol sorok is kölcsönöztek, honfitársai – Garcilaso és Boscán – leleményei. Góngora, bár szapult a neves vetélytársa költeményét, maga is megidézett idegen költőket, noha döntően saját kútfőből merített. De kétségtelen, hogy az ovidusi *Átváltozások* mély nyomokat hagyott benne, erre utal a látványos pályaváltás: a tengerészként sikertelen lírai én pásztorként kíván a továbbiakban boldogulni. A szonett virtuóz megoldások tárháza: a „navigium amoris” toposzának kifejtése mesteri, akárcsak az alászállás pogány örökségének evangéliumi továbbírása. Minket most mégis a latin nyelvek szereposztása érdekel.

A költő anyanyelve a spanyol, így természetes, hogy mindegyik versszak spanyolul kezdődik, s a témák megfogalmazása is ezen a nyelven történik: a hajótörés, a megbocsátás, a pályaváltás, végül pedig a muzsikálás. A felütés rendkívül hatásos, a hajó ripityára tört (*tablas despedazadas*), katasztrófa történt, a megmenekülés isteni csoda. A verscím, pontosabban a ciklus címének ismeretében (*sonetos amorosos*) az olvasó azonban más vizekre evezhet. A megbocsátás mélyebb jelentést sugall, az *injurias perdonadas* túlmutat az időjárás okozta veszteségeken; úgy tűnik, belső sérelmet sikerült feldolgozni. A visszatérést jelző *volveré* pedig az eredeti mesterséghez való visszatérést jelentheti; nem kizárt, hogy a szigonyos (vagy nyilas?) isten miatt kudarcba fulladt tengerészi karriernek bukolikus előzménye van. De annak a lehetősége is felvillan, hogy a pásztorkodás egyházi vonalon folytatódik, s az új célkitűzés az elveszett bárányok megtalálása. A szomorú dal ugyanakkor *grosero*, csiszolatlan: elképzelhető, hogy a spanyol jelző önironikus, a szonett többnyelvűségéből fakadó fogyatékoságára hívja fel a figyelmet.

A latin pusztán statisztika, csak az első két strófában bukkan fel ezüstérmes pozícióban, vallásos és mitológiai kontextusban, a tercetre el is tűnik. Tudatos, ugyanakkor szimbolikus választásról van szó, hiszen a hajdan Eu-

rópában egyeduralkodó nyelvet fokozatosan kiszorítják a feltörekvő újlatin trónkövetelők, alig pár területen őrzi felségjogát. Az egyházé még idetartozik, s a vers a fogadalmi ajándék (*ex voto*) gyakorlatát rögzíti, amely tenger-melléki népekre jellemző: a hajótörést megúszó tengerészek szent helyen fejezik ki hálájuk, bajból való szabadulásuk jeléül mesterségük eszközét – itt a hajóroncsot – kínálják fel a Fennvalónak. Az eredetileg pogány rítus átmentődött a kereszténységbe, a szinkretizmust a kegyes áldozat (*signum piium*) és a barbár pusztítás (*Orionis vi*) összefonódásában érezni. De azért Vergilius hatása sem elhanyagolható.

Az olasz reneszánsznak köszönhető a szonett spanyolországi térhódítása, nagyjából a mohácsi katasztrófával egy időben zajlik. Felix Hispania! Bár a forma szicíliai eredetű, Petrarca *Daloskönyve* nyomán lesz igazán népszerű, márpedig a *Canzoniere* szerzőjének kedvenc témája a szerelmi gyász, a kedves siratása. Nem véletlenül áll az olasz nyelv Góngora tercettjeiben központi helyen, s a versciklus besorolása – a szerelmes szonettek nyolcvanegyedik darabja – szintén a szerelmi, petrarkista olvasatot erősíti. A hajótörés hősi hangvételét a *volta* lírai kesergésre cseréli, az olasz *strale* valójában nem is annyira Poszeidón, mint inkább Ámor attribútuma, a dallamos dzsékkal (*già selvaggia*) megtűzdelt verssor pedig Szirüüksz nimfa történetét idézi fel: a szerelmi kudarc folytán keletkezett hangszer történetét. Az önirónia itt sem marad el, a pásztorrá lett tengerész afféle botcsinálta, darabos művésznak tünteti fel magát, amilyen a kecskeszarvú Pán lehetett.

A négy portugál nyelvű zárósorból kettő kiemelt fontosságú. Abban, hogy a földrajzi pontosítás portugálul történik, noha a Betis (spanyol nevén Guadalquivir) épp a költő szülővárosán, Sevillán folyik keresztül, a nagy példakép, Camões játszik döntő szerepet: a hajós népet megéneklő lusztán eposz szerzője következetesen a folyó római elnevezését használja a Góngora által is csodált művében. Portugália amúgy ekkoriban spanyol kézen van, a félszemű poéta kilencezer soros eposza két konkurens fordításban is megjelenik, egyikük szerzője ráadásul sevillai, őt Góngora „nuestro bético”-ként ünnepli munkájáért. A szonett főhajtás is tehát, a szomszéd kultúrájának és nyelvének szóló *hommage*, a verset pedig lefordíthatatlan, szívbemarkoló portugál bánat-fogalmak – *saudade, mágoa* – zárják. És úgy tűnik, Orfeusz mítosza felülírja Pánét: a sziklákat és vadakat megríkató, félig-meddig maga is tengerész (szirének tanúsíthatják!) lantos ugyancsak mély gyászát dolgozza fel.

A dalnokát vesztett magyar irodalom talán szintén ezen munkálkodik.

KAF-ra gondolva, a nyelvi tarkaság megkerülhetetlen, így a szonettnek olyan fordítása sem lenne indokolatlan, ahol személyesebb szempontok ér-

vényesülnek. Ennek megfelelően az anyanyelv értelemszerűen a spanyol helyett a magyar, a latin viszont Caius Licinius Calvus miatt szent és sértetlen; az olaszt váltsa inkább a Lázár René Sándornak oly kedves francia, a portugál szomszédét pedig (Tengerész Henrik, ne vedd zokon!) a román, a Kavafisz-átiratok közvetítő nyelve. Íme a végeredmény:

A szétesett hajótestnek a váza
(signum naufragii pium et crudele),
au temple saint, aux voiles crevées méléé,
pe paravan rãmase suspendatã.

Az ítéletidőnek megbocsátva,
et Orionis vi nimbosae stellae
je ramasse le troupeau d'ouailles égarées
pe malul Mureşului revãrsatã.

Pásztor leszek, hisz tengerészi merszem
ne veut ce dieu, qui bride de son trident
Austrul crunt, Oceanul cu talazuri,

busongó nótát fújva, kissé nyersen
sur ce roseau, donzelle sylvaine avant:
la fiare dor, iar pentru stãnci necazuri.

A gógorai soknyelvűséghez társuló lokális földrajz transzilván folyót kíván, Szamost vagy Marost. Nem véletlenül: az orkántépte vitorlák freskók cafatjára emlékeztet, a szétesett hajótest krisztusos képek roncsaira, a szétszéledt nyáj a gazdátlan glóriák, szétmálló művek előképe. S a transzilvanizmus hagyományát ápoló jó pásztor hangja megismerszik. Tranquilla sia l'onda!

Végül még egy diákkori reminiscencia. Emlékszem egy József Attila-sorra kiírt költői felhívásra utólag kissé Góngora összetettséget idéző, síkvidéki kezdeményezés volt: „A dallam nem változtat szövegén.” Ennek Kovács András Ferenc is eleget tett, bravúros, ars poeticát formázó szonettjében ekként rímelt rá: „Megköt, felold a vándor szövevény.” Az odvas televény végső menedékére gondolhatott, már akkor.

Az intertextualitás prófétai súlyát ilyenkor érezni igazán.